

NEPOSREDNA SVJEDOČANSTVA ISTARSKJE POVIJESTI S POČETKA XVII. STOLJEĆA

Sustavno se baveći znanstvenim istraživanjima i obradom istarske povijesti — naročito mletačkog dijela istarskog poluotoka — Miroslav BERTOŠA svojevremeno je pripremio i sačinio vrlo koristan izbor građe iz *Archivio di Stato di Venezia* (Državni arhiv u Veneciji). Pod naslovom *Epistolae et communicationes rectorum histrianorum* (Pisma i poruke istarskih rektora), Tom I, *Annorum 1607—1616*, *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, vol. 52, JAZU, Zagreb 1979, M. BERTOŠA je na 304 stranice objavio izbor od 216 dokumenata mletačkih predstavnika vlasti u Istri.

Izbor objavljene građe sačinjen je na osnovi pregleda serije *Dispacci Rettori d'Istria* iz mletačkog arhiva, a pohranjene u fondu *Senato*. Prema riječima njena priređivača radi se o gotovo 4000 pisama i poruka (oko 12000 stranica) uvezanih u kodekse (*filze*). Svaka *filza* ima prosječno 500—600 stranica građe, koja je pisana kurzivnom humanistikom na talijanskom jeziku, odnosno mletačkom dijalektu, a samo je neznatnim dijelom pisana latinski. Rezultat konačnog izbora iz goleme građe od preko 40000 pregledanih stranica je 216 objavljenih pisama i poruka istarskih rektora.

Riječ je o *dispaccima*, tj. pismima i porukama (uglavnom tajnim), koje su nastale u jednom od najburnijih razdoblja povijesti istarskog poluotoka. Nastali upravo u vrijeme pred početak i prvih godina *uskočkoga rata* ili tzv. *rata za Gradišku* [1615—1617 (1618)], ovi pisani izvori zbog bogatstva svojeg sadržaja, ne bi smjeli biti zanemarivani u znanstvenoj obradi političkih, društvenih, ekonomskih, etničkih, pa i kulturnih prilika s početka XVII. stoljeća u Istri.

Značenje *dispaccija* u prvome redu valja tražiti u njihovoj životnoj izvornosti i u stvarnom oslikavanju gotovo cjelokupnih društveno-političkih prilika u Istri. Uz to, njima ponekad pridodavani značajniji prilozi (*alegati*), koji dopunjuju rektorovo izlaganje, bili su nerijetko i najvažniji dio poruke ili pisma. Inače, pisma i poruke istarskih rektora, kao i posebnih izaslanika, upućivana su po teklicima i pismonošama Senatu ili Vijeću deseterice Mletačke Republike. Za razliku od izvještaja (*relazioni*), koje su njihovi podnositelji čitali u Senatu nakon završetka svojega službovanja, *dispacci* su nastajali tijekom predstavnikova boravka u pojedinim istarskim mjestima, dakle neposredno u određenoj životnoj situaciji i prilikama. Drugim riječima, pisma i poruke pisane su u izravnom hodu života kada najčešće nije bilo vremena

za njihovo dotjerivanje, ispravljanje, prepravljanje i sl., već je jednostavno trebalo tražiti savjet i pomoć, obavijestiti o izvršenom zadatku, ili pak o novoiskrslim neprilikama, odnosno, kada se trebalo suočiti sa surovom stvarnošću istarske svakodnevice. U tom smislu podnositelji **relacija** — **izvještaja** bili su nedvosmisleno u daleko boljem položaju jer su relacije nastajale nakon njihova službovanja u mletačkim posjedima, dakle onda kada je bilo vremena da se u miru, staloženo i promišljeno iznese sud o proteklim prilikama i događajima. **Dispacci** su, međutim, bili lišeni svega toga jer su hitna pisma i poruke mletačkih službenika diktirana žarom istarske svakodnevice, najčešće surove i teške, ostajala prikraćena za mogućnost naknadnog dotjerivanja i popravljanja već otposlane poruke. Prema tome, iako ne treba zane-mariti činjenicu da su i **dispacci**, pa i **relacije** — ipak u krajnjoj liniji plod subjektivnih gledišta njihovih autora — nesumnjivo je da su ovi prvi izvori daleko instruktivniji u ocrtavanju i objašnjavanju onovremenih prilika, zbivanja i događanja na istarskom poluotoku.

Pisma i poruke istarskih rektora obiluju nizom zanimljivih podataka, od njihova mjesta nastanka, pa sve do mogućnosti rekonstrukcije prilika i stanja u Istri početkom XVII. stoljeća. Mletački su službenici svoje tajne poruke u Mletke upućivali iz gotovo svih istarskih mjesta: Buzeta, Kopra, Motovuna, Rovinja, Sutlovreča, Pule, Labina, Poreča, Vodnjana, Novigrada, Barbana, Pirana, Milja, Cepića, a u nekoliko navrata pisma su otposlana i s galija kod Poreča i Rovinja. Uz spominjanje niza istarskih lokaliteta u porukama nailazimo i na podatke o širem području, a osim njihovih različitih potpisnika i na niz drugih relevantnih podataka o različitim osobama i sudionicama pojedinih zbivanja. Posebno su zanimljivi i vrijedni podaci o stanovništvu i njegovu dolasku na istarski poluotok, koji omogućavaju praćenje demografske strukture i kretanja etničkog elementa na području mletačke Istre.

Raznolikost, značenje i bogatstvo sadržaja ove nadasve korisne građe za rekonstrukciju teškog stanja istarske prošlosti na početku XVII. stoljeća, najbolje se ogleda kroz sljedeći citat autora:

»Najvažniji su **dispacci** koji govore o organiziranoj kolonizaciji hrvatskoga i uopće južnoslavenskoga življa u Istru, zbjegovima i samoinicijativnim doseljavanjima, diobi zemlje kolonistima, državnim zajmovima za kupnju poljodjelskog alata i melioraciji zemljišta, o radnim i ostalim teretima pučanstva, o fiskalnoj politici mletačke vlasti, o pljačkaškim prepadima na moru i kopnu, o uskočkom ratu, gladi, bolestima, haranju kuge, malarije i tifusa, pomoru stoke, zapuštenosti polja i opadanju poljodjelske proizvodnje, zamuljivanju istarskih luka i tranzitnom prometu preko njih, o razbojništvu i krađama, pritiscima gradskih načelnika na pučanstvo i zluporabama njihove vlasti, o snabdijevanju žitom, o radu gradskih fontika i zalagaonica, o krijumčarskoj trgovini, o povezanosti istarskih mjesta Kopra, Milja, Pirana i Izole sa slovenskim seljacima u zaleđu, o trgovini soli, o sukobima oko granice, o uhodama, izvješćima o seljačkim bunama u Pazinskoj knežiji i ostalim nadvojvodinim posjedima, o hajducima naseljenim u Puljštini, o nezadovoljstvu pučanstva i otporu teškim radnim obvezama, o bunama protiv mletačke vlasti, o izgradnji strateških utvrđenja i popravcima starih kaštela, o čermidama, milicijama i plaćeničkim četama itd.« (Vidi: **Uvodne napomene**, str. 7.)

Citat je, dakle, očita potvrda raznolike lepeze sadržaja pisama i poruka istarskih rektora, koji je vrlo iscrpan odraz političko-društvene situacije, vojnih prilika i teškog stanja istarskog pučanstva na početku XVII. stoljeća. Istovremeno, sadržaj objavljenih dokumenata ukazuje i na cjelokupnu slojevitost stanja, teškoća i neprilikama bremenitog istarskog poluotoka, budući da **dispacci** svojim podacima omogućavaju ulaznje i sagledavanje najskrivnijih pora života Istre u vremenu od 1607. do 1616. godine.

Objavljenim izborom građe iz mletačkog arhiva, M. Bertoša ponovno skreće pažnju na značenje uvažavanja pisama i poruka istarskih rektora u znanstveno-kritičkoj obradi povijesti Istre. Naime, istarska talijanska historiografija objavila je početkom stoljeća u nekoliko navrata **dispacci-e** mletačkih službenika. Tako je do 1914. godine u **Atti e Memorie** bilo objavljeno 228 pisama i hitnih poruka (popraćenih mnogobrojnim alegantima) što su ih istarski rektori uputili u Mletke u razdoblju od 26. ožujka 1602. do 20. prosinca 1606. Međutim, nakon toga, glasilo **Società Istriana di Archeologia e Storia Patria Patria** prestalo je objavljivati ovu izvornu građu, pa nastavljanje publiciranja **dispacci-a** zaslužuje posebnu pažnju.

Konačno, riječ-dvije i o načinu prezentiranja građe. Rukovodeći se kriterijima koje je svojevremeno primijenio Grga NOVAK pripremajući za tisak **Commissiones et relationes Venetae**, M. BERTOŠA je objavljenu arhivsku građu opskrbio nizom korisnih i vrijednih znanstveno-kritičkih primjedbi i bilješki. Na kraju knjige donijeta su i analitička kazala (osobnih imena, mjesta i stvari), te kronološki popis pisama i poruka (s naznakom nadnevka i potpisnikom), što sve omogućava pristupačnije i jednostavnije korištenje prezentiranog izvornog materijala.

Darinko Munić